

Türk Devletleri Teşkilatı Ülkelerinin Yurtdışında Yerleşik Yaşayan Vatandaşlarına Yönelik Uygulamalarının Analizi

Ahmet TOKMAK¹ ve İlyas KARA²

Öz

Tarih boyunca çeşitli sebeplerle yaşadıkları coğrafyalardan ayrılarak farklı ülkelerde diaspora oluşturan Türkler bugün 20 milyon kişilik potansiyeli ile siyasi, toplumsal ve ekonomik olarak önemli bir güç haline gelmişlerdir. Günümüzde ise var olan siyasi sınırlar ve ulus devletlerin inşa sürecinin tamamlanması göç gerçeğini farklı bir boyuta taşımıştır. Yaşanan savaşlar, ülke içinde gerçekleşen karmaşa ortamı, salgın hastalıklar, ekonomik faktörler vb. sebeplerle gerçekleşmeye devam eden göçler diasporalara yönelik yürütülecek faaliyetlerin önemini her geçen gün daha da arttırmaktadır. Bu kapsamda Türk Devletleri Teşkilatı Türk dünyası ülkelerinin potansiyellerini ortaya çıkarması açısından stratejik bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir. Tarihsel arka planlarına bakıldığında Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerinin bağımsızlık süreçlerinin acılı ve sancılı süreci bağımsızlıklarıyla birlikte vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi konusunda özel bir farkındalık ortaya çıkarmıştır. Bu farkındalık günümüzde üye ülkelerin soydaşlarına yönelik politikalarına ve faaliyetlerine etki etmektedir. Bu alışmada Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkeleri olan Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan devletlerinin diasporalarına ilişkin politikaları genel yapı ve işleyiş açısından ele alınmaya çalışılmıştır. Nitel bir araştırma olarak yürütölen bu çalışmanın verileri ilgili ülkelerin resmi iletişim ağlarında servis edilen haberlerden seçilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre Türk dünyasında tek milletin birden fazla diasporası olmaz anlayışının her geçen gün güç kazandığı ve bu durumun ülkelerin diaspora politikalarına yön verdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Diaspora, Türk Diasporası, Türk Dünyası, Vatandaşlık

Analysis of the Practices of the Organization of Turkish States Countries for their Citizens Living Abroad

Abstract

Turks who have left their geographies and created diaspora in different countries due to a variety of reasons throughout history have become a politically, socially and economically significant power with a potential of 20 million people in the present day. Today, the existing political borders and completion of the construction of nation states have escalated the reality of migration into a different dimension. Migrations that continue to take place due to reasons such as wars, state of chaos within the country, epidemics and economic factors also increase the significance of activities to be carried out against diaspora even further every passing day. In this context, Organization of Turkic States subsists as a strategic institution for Turkic states to reveal their potential. Considering the historical background, the painful independence process of the member states of Organization of Turkic States has raised special awareness on developing citizenship consciousness, besides their independence. Today, this awareness impacts on the politics and activities of the member states against their cognates. This paper aims to discuss the diaspora policies of Turkey, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Kazakhstan and Uzbekistan that are the member states of Organization of Turkic States in terms of general structure and functioning. Data of the study which was carried out as qualitative research were chosen from the news served on official communication networks of the abovementioned states. According to the study results, it was determined that the understanding that one nation may not have more than one diaspora in the Turkic world gained strength every passing day and this condition channeled the diaspora policies of the states.

Key Words: Organization of Turkic States, Diaspora, Turkic Diaspora, Turkic World, Citizenship

Atıf İçin / Please Cite As:

Tokmak, A. ve Kara, İ. (2023). Türk Devletleri Teşkilatı ülkelerinin yurtdışında yerleşik yaşayan vatandaşlarına yönelik uygulamalarının analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 677-690. doi:10.33206/mjss.1251578

Geliş Tarihi / Received Date: 15.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.03.2023

¹ Dr. - Milli Eğitim Bakanlığı, İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü Ölçme Değerlendirme Merkezi, tokmak87@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-3902-5825

² Dr. Öęr. Ü. - Amasya Üniversitesi Eğitim Fakóltesi, ilyas.kara@amasya.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-4755-0037

Giriş

*“Vatanına bağlanmayan halk olmaz,
halkını sevmeyen yiğit olmaz!”
Kırgız atasözü (Doğan, 2000, s. 210)*

“Türk” kelimesinin ortaya çıkışına yönelik tarihçiler ve dilbilimciler tarafından yapılan farklı değerlendirmelerde; Türk kelimesinin kökeni Göktürk devletine kadar dayandırılmakta; miğfer anlamında kullanılan Tu-kie sözcüğüne atıf yapılmakta, Hz. Nuh'un oğluna verilen bir isim olarak anılmakta veyahut ilmi bir açıklama olarak türemek fiilinden "türe, töre, törümek, törük, türeyük, türük, türk" şeklinde zamanla şekillendiği ifade edilmektedir (Durmuş, 2017, s. 40). Literatürde Türk kelimesinin kökeni veya ortaya çıkışına yönelik olarak yapılan farklı değerlendirmeler olmasına rağmen yüklenen anlam itibarıyla bugün farklı coğrafyalarda bulunan diasporalarıyla uluslararası arenada Türk varlığı çeşitli alanlarda etki uyandıran boyutuyla hayatını sürdürmektedir. Türkler farklı coğrafyalar üzerinde yerleşmiş, Çin' in iç kısımlarından Tuna boyuna değin yaşama imkânı bulmuş bir kavimdir (Ortaylı, 2020, s. 16). Türklerin tarihi köklerine bakıldığında merkezi yaşam alanlarının Orta Türkistan olduğu ve buradan değişik coğrafyalara yayıldıkları söylenebilir (Bedirhan, 2019, s. 15). Türkistan ifadesinin ilk kez İranlı coğrafyacılar tarafından Türklerin yaşadığı yerleri anlatmak amacıyla kullanıldığı düşünülmekle birlikte bu bölge; kuzey kesimden Sibiryaya, güney taraftan Tibet-Hindistan-Afganistan-İran, doğuda Gobi Çölü, batı taraftan ise Hazar denizi ile sınırlanan bir bölgeyi tarif etmek için kullanıldığı söylenebilir (Delican, Kaya, 2021, s. 1553). Bu bölge, Çin'in işgal altında tuttuğu 1.503.563 km² alanlık Doğu Türkistan ve 3.836.503 km² alandan oluşan Batı Türkistan olmak üzere toplamda 5.340.066 km² alandan oluşmaktadır. Türkistan olarak tanımlanan bölgede Doğu Türkistan Türkleri olarak Uygur Türkleri, Kazaklar ve Kırgızlardan, Batı Türkistan bölgesi için ise Türkmenler, Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar ve Karakalpaklardan bahsedilebilir. Türk topluluklarının çeşitliliği açısından oldukça zengin bir bölge olan Türkistan'ın; tarih boyunca bölgede yaşanan siyasi karışıklıklara rağmen, geçmişte bölgenin Hunlar, Uygurlar ve Göktürkler tarafından tamamıyla bir Türk ülkesi olarak kullanılmış olmasının getirdiği birliktelik kültürü ile Türk karakterini muhafaza ettiği söylenebilir (Bal, tarihsiz, s. 7).

Türklerin varlığına, yaşadıkları coğrafyaya ve sahip oldukları özelliklere ilişkin Çin ve Rus kaynaklarında oldukça önemli bilgiler bulunmaktadır. Çin kaynaklarında Proto Türkler için uzaktan gelen kavimler diye bahsedilmiş, Türklerin sağlıklı bir devlet ve iyi bir askeri yapı altında dönemin güçlü imparatorluklarında biri olan Hun devletinin temellerini oluşturdukları ifade edilmektedir (Ekrem, 1997; Wang-Kuo, 1956). Rus kaynağı olarak manastırlarda yazılan letopislerde (yıllık) ise Kıpçak Türkleri ile girişilen mücadeleler sonucu kaleme alınan olumsuz, aşağılayıcı Türk tasvirleri, Altın Orda Türklerinin yok sayılması, Hristiyan topluluklardan destek görme gayesiyle karalayıcı Osmanlı söylemleri; Rus Çarlığı ve Osmanlı devletinin yıkılması ile birlikte Sovyetler – Türkiye Cumhuriyeti bağlamında olumlu bir zemine oturmuştur. Ancak Sovyetlerin dağılma sürecinde milliyetçi söylemler ile gelişen etnik çatışmalar bölgenin Türk halklarına yönelik zulmedici politikalar izlenmesine neden olmuştur (Kara, 2021; Kemaloğlu, 2015; Zenkovsky, 1983). Avrupa kaynaklarında ise Batı Hunları döneminde gelişen ve kalıcı olan anlayışın Türklerle ilişkin abartılı ve olumsuz bir anlatım ortaya çıkardığı görülmektedir (Cazes, 1904; Atalay, 2010). Çin, Rus ve Avrupa kaynaklarında Türklerle ilişkin yapılan anlatım ve tasvirlerden farklı olarak Kazak, Kırgız, Azeri ve Özbek yazınında ise Türklüğe ve Türklerle ilişkin ortak yaklaşımlar ve anlatımlar olduğu, kültürel- sosyal yaşama ilişkin benzer yaşantıların devam ettirildiği, Türklerin mert, adaletli, iyiliksever, saygılı ve hoşgörülü bir millet olarak anıldıkları görülmektedir (Alimbekov, 1996; Bostanova, 2022; Kuliyeva, 2013; Yüce ve Khamrabaeva, 2020).

Türk tarihi için göçler tarihinin önemli bir kısmını oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bahsedilen bu göç hali her ne kadar Türk yaşantısının bir karakteri olarak kabul edilse de Türkler tarih boyunca farklı sebeplerle büyük kitleler halinde ya da küçük gruplara parçalanmış şekilde göç etmişlerdir. Bu göçlerin farklı türde sebepleri olmakla birlikte Orta Asya bölgesinin nüfus yapısının çeşitliliği bu göçler ile açıklanabilir. Bu bağlamda Orta Asya coğrafyasının türdeşlik ve etnik karmaşıklık olarak iki zıt özelliği bünyesinde barındırdığı değerlendirilebilir. Bu ikili hali bölgede yaşayan halkların çoğunluğunun ana dil olarak Türkçeyi kullanmaları ve zıt olarak bölgenin nüfus yapısının çeşitliliği şeklinde çözümlenmek uygun olacaktır (Tazhkuran, 2018, s. 8).

Türklerin yakın tarih içerisinde bağımsız birer devlet olarak var olmalarına ilişkin nihai olarak Sovyetler birliğinin dağılma süreci etkili olmuştur. Örneğin; her ne kadar Kazak Türklerinde bağımsızlık mücadelesi uzun yıllar varlığını sürdürmüş olsa da; Çar I. Nikola sonrası tamamıyla Rus hâkimiyetine

girilmiş, Moskova adına Kazakistan'ı yöneten kızıl balyoz Goloşekin'in zulüm-kâr politikalarının acısı çekilmiş, Rusların Azerilere yönelik Gence katliamı, 1905-1907 Azeri katliamları yaşanmış, Kırgızların Ruslara karşı 1898 Andican isyanı ve 1916 isyanları sonrasında uğradıkları katliamlar bağımsızlık yolunda sonuca ulaşamayan mücadeleler olarak kalmıştır (Akın, 2018, s. 2195; Gürbüz, 2019, s. 282; Kafkasyalı, 2012, s. 169). Ancak Rus hâkimiyetinde geçirilen süre boyunca Türklerin bağımsızlık düşüncesi hiçbir zaman sönmemiştir. Rusların bu topluluklar için sürekli önlemsel hatta çoğu zaman insanlık dışı politikaları ve bölge insanlarını asimile edecek politikalar üretmeleri bunun ispatı niteliğindedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesini hazırlayan pek çok farklı etken değerlendiriliyor olsa da temel sebep Batı Bloğu ile girdiği mücadele olarak değerlendirilebilir. Batı Bloğu ile girilen bu yarışın Sovyet ekonomisine getirdiği yük yine dağılma sürecinin en önemli etkenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Birliğin dağılma sürecindeki muhatap Başkan Mihail Gorbaçov'un bu süreci durdurmak için attığı yeniden yapılandırma adımları ise nihai sonuca ulaşamamıştır. Ancak Gorbaçov'un birliğin yenilenmiş bir şekilde yeniden dizaynını hedefleyen referandum çağrısı Türk devletler dahil olmak üzere 9 Sovyet Cumhuriyet'inde karşılık bulmuştur. Birliğin dağılmaması adına büyük anlam içeren bu referandumun Sovyetler Birliği lehine sonuçlar ortaya çıkarması her ne kadar kafa karıştırıcı olarak görünse de bağımsızlık yanlısı hükümetlerin referandumun meşru ve hukuki bir şekilde gerçekleştirilmediğini açıklayan beyanları durumu açıklar niteliktedir. Nitekim birliğe bağlı Türk Cumhuriyetleri'nde sözü geçen referandumun baskı unsuru ile gerçekleştirildiği söylenebilir. Referandum sonrası oluşturulan "Egemen Devletler Birliği" anlaşmasının uzun soluklu olamaması, Gorbaçov'un attığı adımlarla krizin derinleştiğinin hissedilmesi ile birlikte gerçekleşen askeri darbe girişiminin ise birliğe bağlı devletlerin birlikten ayrılış süreçlerini hızlandırdığı söylenebilir.

Sovyetlerin dağılması ile federasyon devleti statüsünden kurularak bağımsız birer devlet olarak varlığını sürdürecektir Türk devletlerinin, birlikten ayrılan diğer devletler gibi bu sürecin getirdiği zorluklar ile pek çok sıkıntı yaşadığı söylenebilir. Bunlar arasında üretim, pazar sıkıntısı gibi ekonomik faktörlerin yanı sıra eğitim, sağlık gibi birçok toplumsal konu bu sıkıntılı adaptasyon sürecine eşlik etmiştir. Sovyetlerin dağılması öncesinde veya dağılma sonrası Türk toplulukları Asya ve Avrupa coğrafyasında geniş bir alana yayılmışlardır. Sovyet döneminde göçe zorlanan ya da yaşanan baskı ve zulümler neticesinde topraklarını terk etmek zorunda kalan Türkler günümüz farklı siyasi sınırları içerisinde vatanlarına bağlılıkları devam eden diasporalar şeklinde varlıklarını korumaya devam etmektedirler. Kendi vatanlarının bağımsızlığına ilişkin herhangi bir sorunu olmayan, kendi ülkelerine gidip gelmekte herhangi bir sorun yaşamayan Türk diasporaları dışında halen bağımsızlık mücadelesi vererek öz yurtları için girişimlerde bulunan Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri gibi farklı Türk toplulukları da bulunmaktadır.

Günümüzde bağımsız Türk devleti olarak varlığını sürdüren devletler olarak Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, de facto statüsüyle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti olmak üzere 7 ülke sayılabilir. Bunun yanında Başkurdistan, Çuvaşistan, Tataristan, Tuva, Yakutistan ise Türklerin çoğunluk olduğu Rusya devletine bağlı özerk cumhuriyetler olarak değerlendirilmektedir. Altay, Balkar, Dağıstan, Hakasya, Karaçay ise Türklerin azınlık konumunda olduğu diğer özerk cumhuriyetler olarak sayılmaktadır. Türklerin yaşadığı özerk bölge statüsünde ise Gagavuzya, Karakalpakistan, Nahçıvan, Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Şunhua Salar Özerkliği, Sunan Yugur Özerkliği, Aksay Kazak Özerkliği, Kızılsu Kırgız Özerkliği sayılabilir. Sayılan bu ülke, özerklikler ve bölgeler içerisinde yaşayan Türk toplulukların çoğunluğunun kendi öz kültürlerine uygun bir yaşam ve anlayış ile hayatını devam ettirdikleri söylenebilir. Ancak öncelikle Türklerin azınlık olduğu özerk cumhuriyetlerde olmak üzere özerk cumhuriyetlerde kültürel asimilasyon ve farklı dini inanış formlarının yaygınlaşmış olduğu görülmektedir.

Bağımsız Türk devletleri içerisinde gerçekleştirdiği Kurtuluş Savaşı sonunda elde ettiği bağımsızlık statüsü ile Dünya kamuoyunda stratejik lider ülke konumunda olan Türkiye Cumhuriyeti bugün bağımsız diğer Türk devletleri ile olan ilişkilerini sağlam tutmak için ortak olarak ekonomik ve sosyal politikalar geliştirmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün bağımsızlığını elde edebilecek diğer Türk toplulukları için her zaman hazır olunması gerektiğine ilişkin söylemi bu açıdan önemlidir. Diğer Türk toplulukların bağımsızlıklarına hazırlık yapmak onları sadece yurdumuza kabul etmek, gelmelerini beklemek olmamalı, o güne değin kültürel bağlar sağlam tutulmalı, dil, inanç ve kültür birliği korunmalı yönünde yaptığı açıklamalar Türk birliğinin sağlanabilmesi açısından atılacak temelin ilk adımları olarak değerlendirilebilir (Bay, Alimbekov, Mete, Cüçük ve Yokuş, 2017, s. 57). Ancak Sovyetlerin dağılması sonrası Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını elde etmesi ile ilgili dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel'in söylemi ise Atatürk döneminde belirlenen politikadan uzaklaşabileceğini düşündürmüştür. Süleyman Demirel'in Türk Cumhuriyetleri'nin Sovyetlerin dağılması ile elde edecekleri

bağımsızlık statüsü ve Pantürkizm ile ilgili sorulan soruya verdiği cevap olarak; stratejik olarak Rusya ile ortaklığımıza zarar verecek Rusya'yı kışkırtacak hiçbir adım atmamalıyız ifadeleri Türk Dünyasına yönelik belirlenecek politikalar açısından o dönem için bazı ipuçlarını vermiştir. Öte yandan bağımsızlığını elde eden Kazakistan'ın devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov, Kırgızistan devlet başkanı Askar Akayev ise ilk yurt dışı ziyaretlerini Türkiye'ye gerçekleştirmişlerdir. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal bu birliğin ve ilişkilerin geliştirilmesi için atılması gereken her türlü adımın atılacağını sinyallerini vermiştir. Kazakistan ile gerçekleştirilen iş birliği anlaşmaları ve sonrasında Süleyman Demirel'in Orta Asya ziyaretleri bu durumun ispatı niteliğinde değerlendirilebilir (Çapa, 2019, s. 7-17).

Türkiye'nin bölgesel avantaj ve stratejik üstünlüğünün diğer Türk devletleri için önemi günümüzde hala gerçekliğini korumaktadır. Türkiye Cumhuriyetleri Türkiye ile gerçekleştirdikleri teşkilatlanma çalışmaları bu kapsamda değerlendirilebilir. Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği- Türk Konseyi eski adıyla 2009 yılında kurulan örgütlenme çalışması ülkeler arasında kapsamlı bir iş birliği imkânı sağlamak amacıyla kurulmuş olsa da örgütün ortaya çıkış motivasyonu 1992 yılından itibaren gerçekleştirilen Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi'ne dayandırılabilir. Temel olarak derinlemesine iş birliği amacıyla oluşturulan örgüt aynı zamanda ülkeler arasında kurulacak iş birliği köprüleri ile kültürel olarak Türkiye Cumhuriyetleri arasında birlik ve dayanışmanın oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'dir. Gözlemci üye statüsünde ise Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bulunmaktadır. Üye ülkelerin halkları arasında asırlardır var olan kültürel birliğin getirdiği güç bugün bu ülkeler arasında kurumsal bir teşkilatlanma yapısı ile daha sağlam temeller üzerinde var edilmeye çalışılmaktadır. Fransız ihtilalinin ortaya çıkardığı milliyetçi yapı imparatorluklar döneminin sonunu getirirken halkların kendi milliyetlerine yönelik anlamlı bir farkındalık kazanmasını sağlamıştır. Çok uluslu toplum düzeni için bir dezavantaj olarak değerlendirilen milliyetçi düşünce anlayışı günümüzde ise her geçen gün daha büyük bir anlam kazanmaktadır. Özellikle Türk dünyası için bu yapının korunması ayrı bir önem taşımaktadır. Bölgenin zengin yer altı kaynakları, Rusya'nın bölgede domine edici bir güç unsuru olarak varlığını koruması, Çin'in ırkçı ve İslamofobi politikaları Türk birliğine verilmesi gereken önemin sebepleri olarak sıralanabilir. Bu bağlamda hali hazırda var olan teşkilatlanmanın Türkiye Cumhuriyetleri arasında ekonomik iş birliğinde olduğu kadar, toplumsal konularda, dil, din, vatandaşlık bağı konularında politikalar üretmesi elzem hale gelmiştir. Bu bağlamda Türk Konseyi Ortak Diaspora Çalışmaları çok kıymetlidir.

Diaspora kavramı eski çağlardan beri varlığını koruyan bir kavram olarak insan gruplarının farklı coğrafyalara çeşitli sebeplerle gerçekleşen göçleri sonucunda ortaya çıkan bir kavram olarak değerlendirilebilir. Bu kavram geçmişten günümüze Yahudi, Ermeni ve Yunan toplulukları için kullanılan tanımsal yapısından bağımsızlaşarak ülkesinden kopmuş, yıllar içerisinde vatani dışında yaşayan farklı topluluklar içinde kullanılmaya başlanmış ve göçler sonrası gelişen uluslararası siyaset diline yerleşerek, etimolojik varlığından bağımsız, farklı dillerde aynı şekilde kullanılan bir kelime haline gelmiştir. Nitekim Simon Dubnov tarafından bu kelimenin sınırlı olarak sadece Yahudiler için kullanılma çağrısı karşılık bulamamış kavramın kullanımına ilişkin 20. Yüzyılda artan göç hareketlilikleriyle birlikte önemli bir genişleme yaşanmıştır (Yaldız, 2013, s. 293). Ancak kelimenin taşıdığı tarihsel anlam ve yurt dışında oluşturabileceği olumsuz algı ve anlamsal kargaşadan kurtulmak, diaspora kelimesinin içerdiği anlamın daha anlaşılır ve Türkçe kelimelerle ifade edilmesi bağlamında; Yurtdışı Türkler, Yurtdışı Nüfus, Yurtdışı Yerleşik Türkler gibi söz grupları diaspora kavramı yerine tercih edilebilir. Öte yandan bu çalışma boyunca konunun farklı şivelere sahip Türk topluluklarını barındıran yapısı ve diaspora kelimesinin anlamsal kapsayıcılığı gibi nedenlerle yer yer diaspora kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Günümüzde göç olgusunun tüm dünya devletleri için politikalar üretilmesi gereken bir konu haline gelmesi son yıllarda yaşanan göç hareketliliğinin artması ile açıklanabilir. Orta Doğu coğrafyasında gerçekleşen iç savaşlar, karışıklıklar Arap baharı olarak anılan sürecin etkileri ile Suriye iç savaşı, Covid-19 salgın süreci, Rusya-Ukrayna savaşı göç olgusunun bileşenlerini her geçen gün derinleştirmiştir. Yaşanan bu kargaşa ve çatışmaların ilk etkisi göç bağlamında Türkiye ve Avrupa ülkeleri üzerinde olmuştur. Hem Türkiye hem Avrupa ülkeleri gerçekleşen göçler sonucunda farklı milletlerin kendi ülkelerinde oluşturduğu diasporalara ilişkin politikalar üretmeye devam etmektedir. Aynı zamanda ülkelerin iç siyaset konusu yapılarak insani olguların zaman zaman görmezden geldiği göç olgusu halen tartışılmaya ve ülkeler özelinde pek çok dengenin değişmesine neden olmaktadır. Geçmişe bakıldığında benzer şekilde göçlerin yaşandığı görülmekle birlikte, Türkiye diasporası özelinde, bu göçlerin Türkiye ve Avrupa devletleri arasında imzalanmış güçle anlaşmaları ile birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Avrupa ülkelerine misafir işçi

statüsünde giderek çalışmak ve geri dönmek üzerine kurgulanmış bir planın farklı işlemleriyle bugün Avrupa ülkelerinde güçlü bir Türk diasporası oluşmuştur (Aydın, 2021, s. 16; Bayram, 2022, s. 30). Kastedilen bu diaspora çoğunlukla Türkiye diasporası şeklinde anılmaktadır. Öte yandan Avrupa ülkelerine yayılmış olan Türki Cumhuriyetlere ait Kazak, Kırgız, Azeri ve Özbek diasporalarının varlığından da söz etmek mümkündür. Türkiye'nin Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ile kurumsal olarak yürüttüğü çalışmalar Avrupa ülkelerini Türk diasporasının büyümesine yönelik önlemler alma ihtiyacı içerisinde bırakmıştır. Türkleri işçi statüsünde bir süre misafir ederek yurtlarına geri göndereceklerini düşünen Avrupalı devletler, Türklerin ülkelerinde kalıcı olarak yerleşmeleri, statü, para ve saygı kazanarak varlıklarını güçlendirmeleri ile birlikte bu durumun önüne geçmek adına ilk iş olarak aile birleşimlerini engelleme ya da minimum hale getirmek için çeşitli adımlar atmışlar, yabancı dil sınavı, vatandaşlık sınavı gibi uygulamalar ile sürecin zorlaştırılmasını sağlamak istemişlerdir. Ancak bugün halen Avrupa ülkelerinde 5,5 milyon yerleşmiş Türk vatandaşı bulunmaktadır. Türki Cumhuriyetlerle birlikte Türk diasporasının farklı ülke ve bölgelere yayılmış şekilde 15-20 milyon civarına ulaştığı söylenebilir. Geçtiğimiz yıllarda ulusal kamuoyunda Türk lobiciliği çok güçlü ve etkili olarak değerlendirilmiyor olmasına rağmen bugün Türk diasporasının oluşturduğu bu rakamsal güç ve kültürel birlikteliğin sağlam köprülerle yeniden inşa ediyor olması bu durumu değiştirmektedir.

Bu çalışma ile Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkeleri olan Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Özbekistan'ın farklı ülkelere yayılmış diasporalarına ilişkin faaliyetlerinin, belirlenen ulusal politikaların neler olduğu araştırılmış, diasporalarına ilişkin vatandaşlık bağlamında bakışın nasıl olduğu tartışılmaya çalışılmıştır. Ortak bir Türk diasporasının varlığı ve bunun getireceği gücün neler olabileceği değerlendirilmiştir. Bu kapsamda çalışma boyunca şu sorulara yanıt aranmıştır;

- Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye Cumhuriyeti devletlerinin diasporalarına ilişkin faaliyetleri ve diasporaları konusunda belirledikleri politikalar nelerdir?
- Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerin diaspora faaliyetleri ve politikaları vatandaşlık olgusu bağlamında nasıl değerlendirilebilir?

Yöntem

Bu başlıkta çalışmanın metodolojisine ilişkin bilgilere yer verilmiş, bu bağlamda çalışmanın amacına bağlı olarak evren ve örneklem, süreçte kullanılan veri toplama kaynakları, elde edilen verilerin analiz süreci açıklanmıştır.

Bu çalışma Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkeleri olan Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkiye Cumhuriyeti devletlerinin diasporalarına ilişkin politika ve faaliyetlerini incelemeyi ve yürütülen çalışmaların vatandaşlık olgusu bağlamında değerlendirilmesini hedeflemektedir. Çalışma nitel araştırma ilkeleri doğrultusunda yürütülmüştür.

Nitel araştırma yöntemi bir konunun derinlemesine incelenmesine imkân sağlayan, bütüncül yaklaşım ve tümevarım dayalı analiz imkânı sunan farklı yöntemleri barındıran bir araştırma yöntemidir. Bu çalışma doküman analizi tekniği ile desenlenmiş, elde edilen verilerin analizi ise betimsel analiz ve yorumbilim yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışma verileri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye Cumhuriyeti devletleri tarafından servis edilen, farklı iletişim araçlarıyla kamuoyuna duyurulan; haber niteliği taşıyan söz konusu devletlerin diasporalarına ilişkin her türlü haber, resmi yazılı ve sözlü açıklamaları, teşkilat çalışmaları kapsamında ortaya konan raporlar, ulusal veya uluslararası yayın organlarında yayınlanan görseller içerisinde seçilmiştir.

Verilerin toplanması sürecinde üye ülkelerin resmi internet sitelerinde bulunan açıklamalar, ulusal veya uluslararası haberler, görseller, televizyon haberleri olmak üzere ayrılmış, her üye ülke için ayrı bir veri toplama süreci yürütülmüştür.

Çalışma kapsamında farklı 7 resmi internet adresinden veriler elde edilmiş, 6 farklı gazete taranmış, üye ülkelerin 6 resmi televizyon kanalı haberleri taranmıştır. Verilerin toplanması sürecine kaynaklık eden web sitesi, haber kanalı ve gazetelere ilişkin bilgiler Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1. Veri Toplama Kaynakları

İlgili Ülke	Kaynak Türü	İnternet Adresi
Türkiye	Devlete Ait Resmi İnternet Sitesi	https://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa
	Devlete Ait Resmi İnternet Sitesi	https://ytb.gov.tr/
	Televizyon Kanalı	https://www.trtturk.com.tr/
	Televizyon Kanalı	https://www.trthaber.com/
	Televizyon Kanalı	https://www.trtworld.com/news/turkish-diaspora
	Gazete	https://www.turkiyegazetesi.com.tr/
Azerbaycan	Gazete	https://www.hurriyet.com.tr/
	Devlete Ait Resmi İnternet Sitesi	https://president.az/
	Devlete Ait Resmi İnternet Sitesi	http://diaspor.gov.az/
	Televizyon Kanalı	https://aztv.az/az
	Gazete	https://www.azadliq.info/
Kazakistan	Gazete	https://hurriyet.az/az
	Devlete Ait Resmi İnternet Sitesi	https://www.akorda.kz/en
	Televizyon Kanalı	https://qazaqstan.tv/
Kırgızistan	Gazete	https://egemen.kz/
	Devlete Ait Resmi İnternet Sitesi	https://www.president.kg/ru
	Kırgız Ulusal Haber Ajansı	http://tr.kabar.kg/
Özbekistan	Televizyon Kanalı	https://www.ktrk.kg/ru
	Devlete Ait Resmi İnternet Sitesi	https://president.uz/en
	Gazete	https://ozbekistangazetesi.com/

Araştırmada kullanılacak verilere kaynaklık edecek platform, haber araçları ve televizyon kanalları içerisinde ülkelerin diasporalarına ilişkin her türlü içerik çalışmaya dahil edilmiştir. Aynı zamanda diaspora kavramı barındırmayan ancak doğurduğu anlam itibarıyla diaspora politikaları açısından değerlendirilebilecek köşe yazıları, haber yorumları da çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma kapsamında kullanılan görsellere Tablo 1' de sunulan internet siteleri üzerinden erişim sağlanmıştır. Elde edilen veriler içerisinden diasporalara ilişkin söylem, metin ve görseller vatandaşlık olgusu bağlamında değerlendirilmiştir. Vatandaşlık olgusuna ilişkin genel çerçeve için çalışmaya konu ülkelerin anayasalarında yer alan vatandaşlık tanımları dikkate alınmıştır. Araştırmaya dahil edilen veri toplama kaynakları üzerinden erişilen haber, rapor vb. içeriklere ilişkin sayısal bilgiler şunlardır;

Tablo 2. Veri Toplama Kaynaklarından Ulaşılan Verilere İlişkin İstatistikler

Ülke	Erişilen Kaynak Türü	Sayı
Türkiye	Haber	17
	Resmi İçerik	11
	Gazete, Köşe yazısı vb.	8
Azerbaycan	Haber	7
	Resmi İçerik	6
Kazakistan	Haber	4
	Resmi İçerik	3
Kırgızistan	Haber	8
	Rapor	3
	Resmi İçerik	2
Özbekistan	Haber	3
	Resmi İçerik	1
	Rapor	1

Bulgular

Türkiye Cumhuriyeti 1982 anayasasında Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin Türk kabul edildiği ifade edilmiş ve bu durum Türk anne veya babadan olan her çocuğun vatandaşlık hakkı ile korunmuştur. Benzer şekilde Azerbaycan anayasasında da ülke toprakları içerisinde doğan ve Azeri vatandaşı anne-babadan olan herkese vatandaşlık hakkı tanınmış ancak karşılıklı hak ve yükümlülük ile siyasi ve hukuki bağlılık ifadeleri şerh düşülmüştür (Gönenç, 1998, s. 156). Kazak anayasasında ise vatandaşlık, devlet ve kişi arasında sağlamlaştırılmış olan siyasi ve sosyal bağ olarak açıklanmış, bu siyasi ve sosyal bağ ise hak ve sorumluluklarla tarif edilmiştir (Osanova, 2010, s. 12) Kırgızistan anayasasında bireye vatandaşlık hakkının tanınması ile ilgili bölümde Kırgızistan dışında yaşayan halkın mevcut yaşadığı sınır yöneticisi devlete ait vatandaşlık durumuna bakılmaksızın kolaylaştırılmış bir şekilde Kırgız Cumhuriyeti vatandaşlığını elde etme hakkı olduğu ifade edilmektedir. Kırgız anayasasında yer verilen bu

durumun Kırgız devletinin diasporalarına ilişkin vatandaşlık bağlarının korunması ve güçlü tutulması amacıyla ele alındığı söylenebilir. Özbekistan anayasasında da benzer şekilde vatandaşlık kazanımı geniş bir çerçevede kapsayıcı şekilde ele alınmıştır. Özbekistan'a bağlı özerk bir cumhuriyet statüsü olan Karakalpakistan Türklerine ilişkin aynı zamanda Özbekistan vatandaşı olarak kabul edilmelerine ilişkin madde bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ancak Özbekistan devletinin diasporalarına yönelik bakış ve politikalarının yukarıda bahsedilen anayasal vatandaşlık tanımlaması ile örtüşmediği söylenebilir.

Türk devletleri teşkilatı üye ülkelerin genel olarak vatandaşlık tanımını kapsayıcı bir çerçevede ele aldıkları, vatandaşlık kazanımına ilişkin anne-baba soy bağılılığının önemli bir kriter olarak gördükleri ve sınır dışında yaşayan halklarının vatandaşlıklarına ilişkin koruyucu bir duruş sergiledikleri söylenebilir. Bu durumun genel yorumu olarak tüm üye ülkelerin diasporalarını anayasal anlamda dikkate aldıkları, aynı zamanda ulusal güvenliğin sağlanması adına diaspora faaliyetlerinin kısıtlanması dışında tüm üye ülkelerin vatandaşlarına ilişkin hak ve sorumluk tanımları ile onları bağlayıcı bir çerçeve çizdikleri görülmektedir.

Araştırmaya konu olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye devletlerinin yurtdışında yaşayan vatandaşlarına ilişkin sayılar yaklaşık olarak şu şekilde belirtilebilir (KUIK, 2022; CSGB, 2022; ÖCDİK, 2023; ACİK, 2023; KCUİB, 2023);

Tablo 3. TDT Üye Ülkelerine Ait Yurtdışı Nüfus (Yaklaşık) Bilgileri

Ülke Adı	Yurtdışı Yerleşik Vatandaş Sayısı
Özbekistan	7-8 milyon
Türkiye	6 milyon
Kazakistan	5 milyon
Azerbaycan	3-4 milyon
Kırgızistan	600bin – 800 bin
TOPLAM	21-24 milyon

Türk Devletleri Teşkilatı Üye Ülkelerin Diaspora Politika ve Faaliyetleri

20. yüzyılda Avrupalı devletler başta olmak üzere farklı pek çok ülke ile imzalanan işgücü anlaşmaları yurtdışı Türk popülasyonunun artması adına önemli bir role sahip olmuştur. Yurtdışı Türk popülasyonunun artması, misafir işçi ve göçmen statüsünde değerlendirilen Türklerin yaşadıkları ülkelerde statü kazanmaları ile birlikte hem öz yurtları olan Türkiye için hem de geçici, göçmen olarak değerlendirildikleri ülkeler açısından ciddiye alınmalarını sağlamıştır. Bu süreç Türkiye'nin diaspora konusuna ilişkin politika ve faaliyet üretmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Türkiye Cumhuriyeti işgücü anlaşmaları veya farklı sebeplerle yurtdışında yaşayan Türklerin sahip olduğu toplumsal statünün ve diasporalarının popülasyon olarak barındırdıkları potansiyel siyasi gücün farkına henüz varmadığı dönemde, yurtdışında yaşayan Türklerin çoğunlukla dernek ve vakıflar etrafında toplandıkları söylenebilir. Ancak 2011 yılından itibaren Dışişleri Bakanlığı seviyesinde diaspora kavramına ilişkin politika ve faaliyet söylemlerinin gelişmeye başladığı görülmektedir. Bu dönemde ciddi bir kapsayıcı politika belirlenmiş, söylem olarak din ve mezhep ayrılığı fark etmeksizin Anadolu coğrafyasından göçmüş her kişinin diasporamız olduğu ifade edilmiştir (Hopyar, Topal ve Tauscher, 2022, s. 52). Stratejik olarak bu söylemin Türk dünyası için çok önemli olduğu değerlendirilebilir. Çünkü bakanlık seviyesinde gelişen bu söylemde Türkiye Cumhuriyeti sınırlarından göç etmiş olan ifadesi yerine Anadolu coğrafyası ifadesi kullanılmıştır. Yine bu dönemde Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı diasporaya ilişkin bir tür bakanlık seviyesinde kurum olarak değerlendirilmiştir. Tüm bu gelişmeler Türkiye Cumhuriyeti'nin diasporalarına ilişkin politika değişikliğine gittiğinin en önemli kanıtları olarak değerlendirilebilir.

Kazakistan devletinin diasporalarına ilişkin faaliyetlerinin Sovyetlerin dağılması ve bağımsız bir Kazak devletinin kurulması ile sağlam bir zemine oturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kazak devletinin elde ettiği bağımsızlık ile başka topraklarda yaşayan Kazaklara ilişkin hızlı bir faaliyet ve politika süreci geliştirdiği görülmektedir. 1991 yılından itibaren düzenli olarak gerçekleştirilmeye çalışılan Kazak kurultayları bunun en önemli örnekleridir. Nazarbayev'in Kazakistan için I. Kazak Kurultayında Kazakistan'ın kısa bir sürede kalkınarak gelişeceğine yönelik söylemleri ve Kazakistan'ın farklı coğrafyalarda yaşamakta olan tüm Kazaklar için bir vatan olduğunun vurgulanması ise devlet ve diasporası arasında anlamlı ve hukuki bir bağında doğmasını sağlamıştır. Bağımsızlık sonrası Kazakistan devletinin diasporalarına ilişkin politikalarının genel olarak öncelikle; diaspora ile kültürel bağların korunması ve geliştirilmesi, diasporaların eğitim süreçleri için öz yurtlarında fırsat ortamı sağlanması, statü ve güç elde etmiş diaspora üyelerinin ülkelere yatırım yapmalarının sağlanması ve tersine göçlerin dizaynı gibi konular üzerine yoğunlaştığı söylenebilir. 21 Kasım 2005 tarih ve 1673 sayılı yurtdışında yaşayan

kandaşların desteklenmesi programı ve 25 Nisan 2006 tarih ve 325 sayılı diaspora kazaklarına ilişkin talimatnamelerin uygulanmasına yönelik komisyon kurulması ise resmi anlamda diaspora faaliyetlerinin somut adımları olarak değerlendirilebilir. Kazak diasporasına ilişkin belirlenen politikaların dünya diaspora faaliyetleri kapsamında benzer oldukları söylenebilir. Ancak Kazak diasporalarının göçebe tarihsel arka planları ve Sovyetler süreci göz önüne alındığında geniş bir coğrafyada yayılım göstermeleri, Kazakistan devletinin diaspora politikalarında hassas dengeler gözetmesi gerektiğini ispatlar niteliktedir. Nitekim Çin devletinin I. Kazak kurultayına Kazak diasporası üyelerinin katılmalarına izin vermemesi bu duruma örnek olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak bugün Kazak diasporasının Türkiye, Almanya, Fransa, İsveç, Norveç, Moğolistan, Rusya, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan olmak üzere pek çok ülkede yerleşmiş olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte mevcut devlet yönetiminin diasporalarına ilişkin genel politikasını; ülke dışında yaşayan kandaşların her türlü hakkının korunması, kültürel kimlik bağlarının korunması yönünde geliştirdiği ve yürütmeye çalıştığı söylenebilir (Mendikulova, 2013).

Resim 1. *Türkiye ve Ukrayna'da Düzenlenen Kazak Diasporası Faaliyetleri* (<https://www.gov.kz/>)

Azerbaycan devlet yönetiminin diasporalarına ilişkin faaliyetleri genel yapı ve politika açısından incelendiğinde diğer Türki cumhuriyetlerden farklı olarak Sovyetlerin dağılması sonrasında bırakılmamış diasporaya ilişkin var olan bir devlet bilincinin varlığından söz edilebilir. Ancak farklı basın organları ile 1920'li yıllardan itibaren göçler sonucu farklı ülkelerde yaşamak zorunda kalan soydaşlara yönelik girişimler yapılmış olsa da II. Dünya savaşı sonrasında değin ulusal toplulukların varlığı ve herhangi bir kurumsal yapıdan bahsetmek mümkün değildir. Azerbaycan diasporasının temellerinin atılması adına önemli bir eşik olarak değerlendirilebilecek Azerbaycan Kültür Derneği ve sonrasında Azerbaycan Amerika Cemiyeti II. Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan yapılarıdır. 1991 yılında Azerbaycan devletinin bağımsız bir devlet olarak varlığını inşa etmesi sonrasında Haydar Aliyev tarafından 31 Aralık gününün Dünya Azerbaycanlılar Dayanışma Günü olarak ilan edilmesi diasporaya ilişkin kurumsal ve bağımsız bir temelin atılması olarak yorumlanabilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanması sonrası yurtdışına gerçekleşen göçler çoğunlukla azalmış tersine göç için gerekli ilişki ve temel bağların korunması anlamında çalışmalara başlanmıştır. 2001 yılında gerçekleştirilen Azerbaycanlılar I. Kurultayı diasporaya ilişkin genel politika çerçevesinin çizilmesi açısından nitelikli bir kurultay olmuştur. Bu kapsamda yurtdışında yaşayan Azerbaycanlılar ile ülkeleri arasında sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel bağların korunması ve güçlendirilmesi politika faaliyetlerine ilişkin temel başlıklar olarak ele alınmıştır. 2002 yılında imzalanan yurtdışında yaşayan Azerbaycanlılarla iş devlet komitesi kurulması ile ilgili kararname ise diasporanın ekonomik faaliyetlere kaynaklık etmesi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Azerbaycan diasporası ile ilgili özellikle yurttaşların yaşadığı ülkeler özelinde hukuki temsil önemle üzerinde durulan bir konu olmuştur. Azerbaycan genel diaspora politikasının en güçlü söylemi ise Türk dünyasının tek bir diaspora olarak faaliyetler gerçekleştirmesidir. Tek milletin birden fazla diasporası olmaz söylemi ile Haydar Aliyev tarafından sıklıkla vurgulanan bu anlayış Türk dünyasının birlik olma ve ortak diaspora faaliyetleri geliştirilmesi açısından çok kıymetlidir.

Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan devletlerinin diasporalarına ilişkin faaliyetlerinin temel bir politika zeminine oturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kırgızistan devletinin de benzer şekilde diaspora faaliyetlerinden söz etmek mümkündür. Kırgız Diasporası Konseyi tarafından yürütülen çalışmalar Çalışma, Sosyal Güvenlik ve Göç Bakanlığı'na bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Diasporalara ilişkin belirlenen genel politikanın yurtdışında yaşamakta olan Kırgız vatandaşlarının haklarının korunması, sosyal ve siyasi statülerinin hukuki bir zemine taşınması bağlamında yürütüldüğü söylenebilir. Kırgızistan devletinin aynı zamanda diaspora varlığının bulunduğu ülkeler ile geliştirmeye çalıştığı iş birliği ve yasal göç ile ilgili yürüttüğü çalışmalar diasporalarına ilişkin koruyucu ve kapsayıcı bir bakış sergilediğini

göstermektedir. Yurtdışında yerleşik olarak yaşamakta olup eğitim gören Kırgız asıllı öğrencilere burs imkânlarının sağlanması, anayurtlarına dönmeleri konusunda kolaylıklar planlanması da bu kapsamda ele alınabilir. Kırgızistan devletinin özellikle diaspora faaliyetleri bağlamında Rusya, Türkiye ve Özbekistan ile yoğun ilişkiler geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. Özbekistan devletinin ulusal güvenliği sağlamak konusundaki tereddütlü tavrı ise Kırgız-Özbek ilişkilerinin diaspora bağlamında çok fazla gelişmesine müsaade etmemiştir. Diaspora faaliyetlerinin ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışması adına bir enstrüman olarak kullanılması yönünde yapılan eleştiriler bu konuda atılacak adımların dikkatle atılması gerektiğini ortaya koymaktadır (Agunias, 2009; Sağlam, 2020). Türk devletleri arasında sağlanacak güven ortamı ve birbiriyle rekabet ederek değil birlikte büyüme anlayışının getireceği politikalar ile ortak diaspora politikalarının önündeki kısıtların kaldırılmasının mümkün olacağı söylenebilir. Bu yönde TDT üye devletlerin komşuları ile yaşadıkları bu ve benzeri sorunlar için üye ülkelerin istişare kültürünü canlı tutmalarının önemi büyüktür. Öte yandan Kırgızistan'ın Türkiye ile diasporalar bağlamında sıkı bağlar inşa ettiği ve buna bağlı olarak ortak diaspora anlayışına uygun söylem ve eylemler geliştirdiği söylenebilir.

Resim 2. *Türkiye'de Gerçekleştirilen Etkinliklerde Kırgız Ekiplerinin Temsili* (<https://www.trthaber.com>)

Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerinden Özbekistan'a diaspora faaliyetleri açısından bakıldığında ise diğer Türk devletlerinden farklı bir tarihsel süreç göze çarpmaktadır. Özbekistan devletinin yurtdışında yaşayan soydaşlarına ilişkin kapsayıcı ve kabullenici bir tavır sergilemediği, aksine onları potansiyel bir tehdit olarak gördüğü ifade edilebilir. Bu bağlamda yurtlarına dönmek isteyen Özbek asıllı soydaşlarını kabul etmek istememesi ve bu sürecin ancak ulusal-uluslararası kamuoyu baskısı ile çözülebileceği bu durumun en net kanıtı olarak değerlendirilebilir. Öte yandan devlet bünyesinde diaspora faaliyetlerine ilişkin canlı bir yapı olmaması, diasporaların hukuki temsillerine yönelik adımlar atılmaması diğer kanıtlar olarak ifade edilebilir. Özbekistan devletinde diasporalarına ilişkin gelişen bu durumun tarihsel arka planına bakmak önemlidir. Zira Özbekistan karşıtı grupların faaliyetlerinin önüne geçmek, Özbek asıllılar vasıtasıyla bu yapıların ülke içinde güçlenmesini önleme düşüncesi diaspora faaliyetlerinin bu yönde gelişmesine neden olmuştur. Sınır komşusu Afganistan'da yaşayan Özbek asıllı Afganların diaspora olarak görülmemesinin altında yatan temel sebep ise bu grupların Sovyet rejimine karşı cihat anlayışıyla mücadele etmeleri bu yapıyı devam ettirmek istemeleri olarak görülebilir. Sonuç olarak Özbekistan devletinin aktif bir diaspora faaliyetinin olduğu söylenemez. Bu açıdan diasporalar ile özyurtları arasında ortak bir vatan bilinci gelişmemiştir (Kavuncu, 2018; Wakizaka, 2014, s. 115).

Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerin diasporalarına ilişkin politika ve faaliyetlerinin genel çerçevede benzer olduğu ülkeler özelinde konunun daha derinlemesine veya yüzeysel ele alındığı söylenebilir. Diğer üye devletlerden ayrı olarak Özbekistan devletinin diaspora politikasının ise farklı bir bakış açısıyla yönetildiği söylenebilir. 2013 yılında Bakü'de Türk Keneşi Türkdilli Diaspora Ortak Faaliyet Stratejisi hakkında diaspora işlerinden sorumlu bakan ve kuruluşlar ile birlikte yapılan toplantıda alınan kararlar Türk dünyası diaspora faaliyetlerinin şekillendirilmesi açısından önemli bir görevi yerine getirmiştir. Bu toplantıda; diasporaların ülkelere ilişkin imajlarının iyileştirilmesi, Türk dildaş ülkeler arasında birlik ve dayanışmanın sağlanması, diasporalar arası iş birliklerinin güçlendirilmesi konuları genel strateji olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda diasporaların anavatanlarıyla bağlarının güçlü tutulması, kültürel ve manevi değerlerin korunması şartıyla diasporaların yaşadıkları ülkelerde vatandaşlık almalarının hızlandırılması, Türk dildaş diasporaların ekonomik bir güç unsuru olarak varlıklarının güçlendirilmesi, diasporaların yaşadıkları ülkelerde sosyal ve siyasal statü elde etmelerine yönelik çalışmaların yürütülmesi, Türk dünyasına yönelik olumsuz propagandaların önüne geçilmesi, Türk dünyası ülkeleri arasında tecrübe aktarımı ve dayanışma kültürünün güçlendirilmesi ve tüm dünyada Türk dildaş ülkeler olarak güçlü bir lobi haline gelmesi amaçlanmıştır. Amaçlara ilişkin atılacak adımlarda ise; dildaş Türk dünyası ülkeleri arasında hiçbir ayırım gözetilmemesi, birlik anlayışı ile hareket edilmesi, diasporaların yaşamlarını

sürdürdükleri ülkelerin genel toplum hayatına uygun adımlar atılması, diaspora işlerinden sorumlu bakanlık veya kurumlarla etkileşim halinde hareket edilmesi ve genel yöntemler yerine ülkeler özelinde kararlar alınması maddelerinden oluşan iş birliği ilkeleri belirlenmiştir.

Diasporalarına ilişkin faaliyet geliştiren diğer dünya ülkelerine bakıldığında ise faaliyetlerin çoğunlukla vatandaşlık haklarının korunması, kazandırılması ve tersine beyin göçü boyutuyla ön plana çıktığı görülmektedir. Hindistan, Polonya, Pakistan, Etiyopya gibi ülkelerde bu konuda Denizaşırı Vatandaşlık ve vize uygulamaları, çalışma izni muafiyeti, yerleşik vatandaşlarla eşit şartlarda ticari girişim hakkı, eğitim programlarına dahil edilmede kolaylık, süresiz ikamet, yabancılara uygulanan akreditasyon şartlarından muafiyet ve mülk edinme kolaylığı gibi uygulamalar gerçekleştirilmektedir (Erdoğan, 2018; Ünlü, 2021). Yetişmiş eleman azlığı sorununa yönelik olarak diasporaların eve dönüşüne yönelik politikalar üreten bir ülke olarak ise Güney Afrika Cumhuriyeti'nden bahsedilebilir. Yahudi ve İrlanda diaspora faaliyetleri açısından ise eğitime önemli bir misyon yüklenmiştir. Eğitim ile yurtdışında yerleşik olarak yaşayan Yahudilerin köklerine yönelik bağlılığın artırılması, yurtdışında yaşayan Yahudi ailelerin kendi kültürlerini tanımlarının kolaylaştırılması, kuşaklarda farklı coğrafyalarda hayatlarını sürdüren Yahudilerin ülkelere yönelik olumlu bir bakış kazanmaları hedeflenmekte ve bu amaçla Tel Aviv ve Los Angeles okulları arasında yapılan anlaşma ile bu süreç kolaylaştırılmaktadır (Erdoğan, 2018).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Tarihsel arka planlarına bakıldığında çeşitli sebeplerle gerçekleşmiş göçler nedeniyle Türklerin geniş bir coğrafyaya yayıldıkları ve farklı siyasi sınırlarla kendi ulus devletlerini inşa ettikleri görülmektedir. Sovyetlerin dağılmasına değin Türk dünyası bağlamında eylemsel bir birlikten bahsetmek pek mümkün değildir. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Türk dünyası için kilit devlet olarak sayılabilecek Kazakistan, Kırgızistan ve Kırgızistan devletinin özellikle diaspora faaliyetleri bağlamında Rusya, Türkiye ve Özbekistan ile yoğun ilişkiler geliştirmeye çalıştığı görülmektedir devletlerinin de bağımsızlıklarını kazanmasıyla Türklük birliğinin geliştirilmesi yönünde adımlar atıldığı söylenebilir. Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan devletlerinin bağımsızlıkları sonrasında Türkiye ile sıkı ilişkiler geliştirmesi, ekonomik iş birliği anlaşmalarının yapılması, devlet başkanlığı seviyesinde karşılıklı ziyaretlerin yapılması bu durumun en net göstergeleridir. Türk dünyasında birlik olarak teşkilatlanma çalışmaları 1992 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi ile başlamıştır. Başlatılan çalışmaların bir teşkilat halinde yürütülmesine yönelik Nursultan Nazarbayev'in önerisi ile konsey statüsünde faaliyetlerine devam eden teşkilat 2021 yılında ise Türk Devletleri Teşkilatı olarak bugünkü halini almıştır. TDT Genel Sekreteri Baghdad Amreyev TDT 2. Diaspora Forumunda; Türk dünyasının tüm dünyada 20 milyonu aşkın diasporası olan önemli bir potansiyel güç olarak doğru bir teşkilatlanma ve faaliyet zinciri ile siyasi, sosyal ve ekonomik olarak önemli faydalar üretebileceğini ifade eden konuşması ile teşkilatın misyonuna yönelik beklentilerin yüksek olduğunu ifade etmiştir. TDT ve üye ülkeler özelinde Türk diasporasının potansiyel gücünün kullanılmasına ilişkin temel kriterin ise birlikte ve örgütlü bir şekilde hareket etmek anlayışı üzerine şekillendiği görülmektedir.

TDT üye devletlerinin diasporalarına ilişkin genel politika ve faaliyet anlayışının çoğunlukla soydaşların yaşadığı ülkelerde haklarının korunması, diaspora üyelerinin siyasi ve sosyal statü elde edebilmeleri ve kişisel haklarını kullanabilmeleri konusunda gerekli hukuksal temellerin atılması yönünde olduğu görülmektedir. Özbekistan devletinde ise diasporaya bakışın ulusal güvenliğin korunması öncelenerek faaliyetler yürütülmesi anlayışı gelişmiştir. Bu durumun temel sebebi olarak tarihsel arka planda Afganistan ile yaşanan sorunlar ve bu coğrafyada yaşayan Özbek asıllı Afganların Taliban rejimini Sovyet rejimine karşı cihat anlayışıyla desteklemeleri olduğu söylenebilir. Ancak Özbekistan devletinin diasporalarına ilişkin genel politikalarının TDT ile birlikte yeni bir boyut kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Azerbaycan, Kırgızistan ve Kazakistan devletlerinde ise dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan diasporalarına ilişkin kapsayıcı bir politika anlayışının geliştiği görülmektedir. Ülkelerine yönelik olarak diasporanın sağlayacağı potansiyeli ülkeleri lehine kullanmanın çok mühim olduğunu düşünen bu devletler, iş birliği anlaşmaları ve ülkelere ekonomik yatırım alma konusunda diaspora faaliyetlerine yön vermeye çalışmaktadır. Diğer yandan bu ülkelerde TDT ile birlikte sağlam temeller üzerine yeniden inşa edilen Türk birlikteliğini tek millet tek diaspora anlayışıyla daha güçlü hale getirmek için gerekli adımları atmaktan çekinmeyen bir siyasi ve hukuki tavrın varlığından bahsetmek doğru olacaktır. Türk devletlerine yönelik her türlü kötü söylemin, her türlü art niyetli propaganda çalışmalarının güçlü bir diaspora ile engellenebileceği anlayışı ise güçlü bir Türk lobisi oluşturulması gerekliliğinin önemini her geçen gün daha da netleştirmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti devleti diasporasının diğer Türk dünyası devletlerinden farklı olarak potansiyel bir güç haline gelmesi ise farklı bir süreçle gerçekleşmiştir. 60'lı yıllarda Avrupa devletleri ile imzalanan işgücü anlaşmaları ile misafir işçi statüsünde Avrupa'da gelişmeye başlayan Türk nüfus, işçi göçlerinin kalıcı hale gelmesi ile Türkiye'nin bu konuda kurumsal bir politika geliştirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Gelişmeler ışığında Türk vatandaşlarının işçi statüsünde çalıştıkları ülkelerde sahip oldukları hakların korunması ve geliştirilmesi açısından Türkiye Cumhuriyeti devleti diasporalarına ilişkin kurumsal bir yapılanma sürecine girmiştir. Öte yandan Türk kimliğinin ve var olan kültürel birliğin korunması, yurda bağlılığın devam ettirilmesi konuları diaspora faaliyetlerine ilişkin temel teşkil eden diğer konular olmuştur. Bugün Türk dünyası gelişmekte olan ekonomik yapısı, siyasi gücü ve her geçen gün sayısı çoğalan diasporalarıyla birlikte 21. yüzyılda önemli bir güç olarak kabul edilmektedir.

Türk dünyasına yönelik tarihsel arka plan değerlendirmeleri, Türk diasporalarına ilişkin çizilen genel çerçeve ve TDT diaspora faaliyetlerine bağlı olarak tek millet tek diaspora anlayışına uygun olarak yürütülecek faaliyetler ve politikalar belirlenmesinin her geçen gün önem kazandığı söylenebilir. TDT bünyesinde yürütülen faaliyetler ile birlikte tek diaspora anlayışının dünya kamuoyunda somut bir karşılık bulması için Türk dünyası ülkeleri arasında Avrupa Birliği'ne benzer bir yapı ile Türk dildaş ülkelerin birbirleriyle kenetlenmesinin sağlanması hedeflenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından dile getirilen “7 Devlet, Tek Millet” hedefiyle Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye devletlerini kapsayan “Türk Devletleri Birliği” ya da “Birleşik Türk Devletleri” çalışması bunun en önemli kanıtıdır. Türk Dünyası 2040 Vizyonu çerçevesinde Türk Birliği hedefine bağlı olarak TDT ülkelerinin ortak olarak aldıkları kararlar ve beyanlar ile birlikte siyasi ve güvenlik iş birliği, ekonomik ve sektörel iş birliği, halklar arası iş birliği, üçüncü taraflarla iş birliği konularında önemli kararlar alınmıştır. Alınan kararların sahaya yansımaları bağlamında işgal altında tutulan Zengezur ve Laçın koridorlarının açılması, Geçitkale Askeri Üssü'nün TÜRK SİHA daimî üssüne dönüştürülmesi, Demir ve Deniz İpek yolu, Kapalı Maraş bölgesinin açılması sayılabilir. Diğer yandan Türk dildaş ülkeler arasında vatandaşlık kabullerinin kolaylaştırılması, karşılıklı eğitim fırsatlarının oluşturulması önemle üzerinde durulan diğer konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda TDT ülkeleri arasında ortak hareketin sağlanması, AB benzeri bir yapının oluşturulabilmesi adına temel oluşturacak şu gibi öneriler sunulabilir;

- Girişimcilik potansiyelleri ile yurtdışında yerleşik olarak yaşayan ekonomik, sosyal ya da siyasi konularda başarı elde etmiş isimlerin ülkeleri ile ilişkilerinin geliştirilmesi,
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) tarafından diaspora stratejilerine yönelik öneri niteliğinde dile getirilen “Diaspora Başarı Ödülleri” fikrinin hayata geçirilmesi,
- Ekonomik girişim potansiyelleri açısından yurtdışı Türklerin takibinin yapılması,
- Türk Dünyası ülkeleri arasında vize serbestliği kapsamında tanınan gün kısıtlamalarının kaldırılması ya da bu sürenin uzatılması,
- Türk Dünyası ülkeleri arasında TDT üye ülkelerin vatandaşlarına yönelik çalışma vizesi, oturma izni kolaylığı yönünde politikalar oluşturulması,
- Türk nüfusun yoğun olduğu ülkelerde yaşayan Türk öğrencilerin ülkelerinde eğitim almaları, dil kurslarına- kültürel tanıtım turlarına vb. katılımlarını sağlamak için çeşitli cazibe unsurları oluşturulması,
- Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Günü (3 Ekim) kapsamında gerçekleştirilen etkinliklerin halk katılımları ile coşkulu bir şekilde gerçekleştirilmesi,
- Türk dünyası ülkelerinin yabancı ülkelerde tanıtımlarının nitelikli bir şekilde ele alınması,
- Üye devletlerin yer altı kaynaklarının ve ekonomik potansiyellerinin iyi bir şekilde tanıtılması,
- Türk dünyasına yönelik her türlü olumsuz propagandaya sert bir dil ve ortak tutumla karşılık verilmesi,
- Karşılıklı eğitim anlaşmalarının, öğrenci-öğretmen değişim programlarının çoğaltılması,
- Türk Dünyası ülkeleri arasında eğitim ataşeliklerinin sayısının arttırılması ve ataşelikler arasında ortak çalışmalar yürütülmesi,
- Ortak Türk Tarihi adıyla seçmeli olarak okutulan dersin zorunlu ders statüsüne alınması,
- TDT üye ülkelerin her birinde Ortak Türk Tarihi Müzeleri oluşturulması,
- Karşılıklı kültür projelerinin yapılması,
- Türk dildaş ülkeler arasında farklı yaş seviyelerinde sportif faaliyetlerinin arttırılması,

- Türk dünyasında konuşulmakta olan Türk şivelerine yönelik üniversite kürsülerinin çoğaltılması, bu şivelere yönelik kurs sayılarının artırılması,
- Devlete ait resmi internet sayfalarının farklı Türk şiveleri ile gösterimine yönelik alt yapının sağlanması,
- Türk Dünyası ülkeleri arasında mobil dolaşım ücretlerinin kaldırılması ile ilgili gerekli alt yapı ve operatör anlaşmalarının yapılması,
- Türkçenin farklı şivelerinde oluşturulmuş her türlü edebi ürünün tüm dünyaya Türk edebiyatı kapsamında tanıtımlarının yapılması,
- Kültür ve sanat konularında ortaklık oluşturan sinema filmlerinin çoğaltılması önerilebilir.

Etik Beyan

“Türk Devletleri Teşkilatı Ülkelerinin Yurtdışında Yerleşik Yaşayan Vatandaşlarına Yönelik Uygulamalarının Analizi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- ACİK (2023). Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. <https://www.stat.gov.az/?lang=az>
- Agunias, D. R. (Ed.) (2009). *Closing the distance: How governments strengthen ties with their diasporas*. Washington, DC: Migration Policy Institute.
- Akın, Ü. (2018). Çarlık Dönemi Rus Azerbaycanı'nda Eğitim . *OPUS International Journal of Society Researches*, 8(15), 2193-2215 . DOI: 10.26466/opus.447204
- Alimbekov, A. (1996). *Kırğız Etnopedagogikası*, 1.Cilt, Bişkek.
- Atalay, İ. (2010). Avrupa'da Türklere Karşı Önyargıların Tarihsel Gelişimi Ve Bunların Yazınsal Yapıtlarda Yansıması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 39-48 .
- Aydın, E. (2021). Almanya'ya işçi göçü kapsamında diaspora kadın belleği ve Nil Yalter'in “Şu Gurbetlik Zor Zanaat Zor” isimli projesi . *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 7(2), 166-177 . DOI: 10.22252/ijca.1023792
- Bal, H. (tarihsiz). *Türkistan Tarihi*. İstanbul üniversitesi açık ve uzaktan eğitim fakültesi tarih lisans programı ders notu. 01.01.2023 tarihinde <https://124.im/1DJQK> adresinden erişim sağlandı.
- Bay, E. , Alimbekov, A. , Mete, M. , Cüçük, E. ve Yokuş, E. (2017). Türk dünyası birliği algısı. *Gazi Akademik Bakış*, 11(21), 55-85 . DOI: 10.19060/gav.379576
- Bayram, A. (2022). Almanya'ya göç eden türk işçilerinin kültürel bir grup olarak ilk teşkilatlanma süreci (*Yüksek Lisans Tezi*) Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Bedirhan, Y. (2019). *İslam öncesi Türk tarihi ve kültürü*. Eğitim Yayınevi.
- Bostanova, A. (2022). Kazak Türklere ve Türkiye Türklere arasındaki kültürel benzerlikler ve farklılıklar. *YAZIT Kültür Bilimleri Dergisi*, 2(1), 119-129 . DOI: 10.29228/yazitdergisi.9
- Cazes, E. (1904). *Histoire*, Cours élémentaire, Librairie Ch. Delagrave, Paris.
- CSGB (2022). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü. Türk Devletleri Teşkilatı'nın 2'inci Diaspora Forumu Bursa'da Düzenlendi (csgeb.gov.tr)
- Çapa, M. (2019). Sovyetler Birliği'nin Dağılması: Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Sürecinde Türkiye-Kazakistan Münasebetleri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(17), 1-23. DOI: 10.33207/trkede.517337
- Delican, B. ve Kaya, T. T. (2021). 21. yüzyılda Türkistan algısı: Eğitim fakültesi öğrencilerinin perspektifinden bir değerlendirme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1552-1563 . DOI: 10.33206/mjss.807973
- Doğan, L. (2000). Kırgız atasözlerinin sınıflandırılması. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/12713/154755>
- Durmuş, İ. (2017). Türk adının ortaya çıkışı, anlamı ve yayılışı. *Gazi Akademik Bakış*, 10(20), 37-47. DOI: 10.19060/gav.321022
- Ekrem, N. H. (1997). Çin kaynaklarına göre milattan önceki Türklerin yurdu. *Erdem*, 27, 1013-1032 .
- Erdoğan, S. S. (2018). Dünyada girişimci diaspora stratejileri: Türkiye için öneriler (*Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Gönenç, L. (1998). Azerbaycan anayasası üzerine notlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 47, 0-0
- Gürbüz, Y. E. (2019). Özbekistan'da tarih yazımı ve millî kimlik. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 19(2), 277-301 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetedid/issue/50828/625377>
- Hopyar, Z., Topal, F. ve Tauscher, S. (2022). Diaspora kavramı ve Türkiye'nin diaspora politikasına yönelik üniversite öğrencilerinin algısı. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 5(1), 46-65.
- Kafkasyalı, A. (2012). Bağımsızlıklarının 20. yılında Kazakların Azakların İstiklâl Mücadelesi Tarihine Bir Bakış. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 167-192.
- Kara, F. (2021). *Rusya'nın Orta Asya'ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi*. İKSAD Publishing House

- Kavuncu, O. (2018). Özbek Diasporası . *Arya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* , 2 (1) , 28-37 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asyar/issue/38989/456617>
- Kemaloğlu, İ. (2015). *Rusların Gözüyle Türkler*. İstanbul: Kanküs Yayınları.
- KCUİB, (2023). Kazakistan Respublikası Strategiklik zhosparlau zhəne reformalar agenttigi uluyyuk statistika bürosı.<https://stat.gov.kz/>
- KUIK, (2022). Kırgız Respublikasının Uluttuk statistika komiteti. <http://www.stat.kg/>
- Kuliyeva, K. (2013). Türkler'in, T. Azeri ve Irak Türkmanlarının BİR Sıra Eski Gelenekler, ve Merasimleri Üzerİne. *Düşünce Dünyasında Türkiöz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 91.
- Mendikulova, G. (2013). *Kazakistan'ın Diaspora Politikası*. TASAM, Erişim tarihi: 01.03.2023. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/26799/kazakistanin_diaspora_politikasi_sayfa
- Ortaylı, İ. (2020). *Türklerin tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ospanova, K. (2010). Türk ve Kazak hukukunda vatandaşlıkla ilişkinin kesilmesi (*Yüksek Lisans Tezİ*). Ankara Üniversitesi
- ÖCDİK (2023). O'zbekiston Respublikası Prezidenti Huzurıdagi Statistika Agentligı. <https://stat.uz/uz/>
- Sağlam, E. (2020). Diaspora politikalarına yönelik çağdaş kuramsal yaklaşımlar ve Türk diaspora politikası. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(27), 744-774 . DOI: 10.26466/opus.747426
- Tazhkuran, N. (2018). Orta Asya'da yaşanan göçler (*Yüksek Lisans Tezİ*). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ünlü, H. (2021) Bir sosyal hareket olarak Hindistan diasporası: Körfez ülkeleri örneği. *Turkish Journal of Diaspora Studies*, 1(1), 80-99. DOI: 10.52241/TJDS.2021.0006
- Wakizaka, K. (2014). Orta Asya'da devlet inşası ve devlet-diaspora ilişkileri: Kazaklar ve Özbekler Örneği. III. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiri Kitabı*, 3, 109-122
- Wang Kuo, W. (1956). *Wang-Kuarı T 'ang Araştırmalar*, Wen-hua Neşriyat şirketi, Tai-pei 1968, s. 564-568
- Yaldız, F. (2013). Diaspora kavramı: Tarihçe, gelişme ve tartışmalar . *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 18(18), 289-318.
- Yüce, M. & Khamrabaeva, L. (2020). Özbek Türklerinin milli geleneklerine genel bakış. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* , 319-341 .
- Zenkovsky, S. A. (1983). *Rusyada PanTürkiöz ve Müslümanlık* (Çev: İ. Kantemir). İstanbul: Üçdal Neşriyat.

EXTENDED ABSTRACT

It may not be wrong to say that the history of Turkic people forms a noteworthy part of the history of migrations. Although this state of migration is accepted as a character of Turkic life, Turks have migrated either in large masses or in small groups due to different reasons throughout history. These migrations may have arbitrary or compulsory reasons. It is possible to explain the diversity of the population structure of Central Asia with these migrations. In this context, the Central Asia geography contains two opposite characteristics, which are homogeneity and ethnic complexity. It will be appropriate to analyze this dual condition as use of Turkish for mother tongue by majority of people who live in the region and on the contrary, diversity of the population structure in the region.

The dissolution of the Soviet Union has ultimately impacted on the existence of Turks as independent states during recent history. For example, although Kazak Turks had long strived for independence, Russians began to rule solely after Tzar Nicholas I, tyrant policies of Golosekin the Red Sledge who ruled Kazakhstan on behalf of Moscow were experienced, Gence massacre by Russians against Azerbaijanis, as well as Azerbaijani massacres were experienced between 1905 and 1907, Andican revolt by Kyrgyz against Russians was experienced during 1898 and the massacres they were subjected to after the 1916 revolts remained as struggles with no outcome on the road to independence. However, during the time spent under the rule of Russians, Turks never gave up on the thought of independence. Continuous precautonal and even inhuman policies of Russians against these masses, as well as their policies aimed at assimilating the local people are a proof to that.

Today, Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Turkish Republic of Northern Cyprus -with de facto status- are the seven states that subsist as independent Turkic states. In addition, Bashkortostan, Chuvashia, Tatarstan, Tuva and Yakutia are evaluated as autonomous republics where Turks are a majority and which are subject to Russia. Altay, Balkar, Daghistan, Khakassia and Karachay are considered other autonomous republics where Turks are a minority. Autonomous regions where Turks live are Gagauzia, Karakalpakstan, Nakhchivan, Xinjiang Uyghur Autonomous Region, Sunhua Salar Autonomy, Sunan Yugur Autonomy, Aksay Kazak Autonomy and Kızılsu Kırgız Autonomy. It is possible to say that most Turkic communities that live in the aforementioned states, autonomies and regions continue their lives in accordance with their own culture. However, it is seen that cultural assimilation and different belief forms have become prevalent in autonomous republics, particularly in those where Turks are a minority.

The present study aims to examine the diaspora policies and activities of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Republic of Turkey that are the members of Organization of Turkic States and evaluate previous studies conducted in the context of citizenship phenomenon. The study was carried out in line with qualitative research principles.

Labor force agreements signed with many different countries, primarily European countries during the 20th century played a key role in the increase of the Turkic population abroad. The increase in the Turkic population abroad made it possible for Turks who were considered guest workers or immigrants to gain a status in their countries and be taken seriously by both Turkey, their homeland, and other countries where they were considered temporary immigrants. This process revealed the requirement for Turkey to generate diaspora policies and activities.

It may not be wrong to say that the diaspora activities of Kazakhstan were placed on a solid ground after the dissolution of the Soviet Union and establishment of an independent Kazak state. With the independence they gained, the Kazak state developed a rapid process of activity and policy for Kazaks who lived in other countries. Kazak councils that have regularly been tried to be achieved since 1991 are a good example to this. Nazarbayev's discourses during the First Kazak Council on the possible development of Kazakhstan in a short period of time and emphasis on Kazakhstan as a motherland for all Kazaks who live in different countries have created a significant and juridical bond between the state and its diaspora.

Examining the diaspora activities of Azerbaijani government in terms of general structure and policy, it is possible to talk about the presence of state consciousness related to diaspora which was not postponed to post-Soviet period, unlike other Turkic republics. However, although specific interventions have taken place against cognates who have had to live in different countries as a result of migrations via different press organs since the 1920s, it is not possible to talk about the presence of national communities and any corporate structure until after World War II. Azerbaijani Culture Society and Azerbaijani American Association were the structures that respectively emerged after World War II and may be evaluated as a noteworthy threshold for laying the bases of the Azerbaijani diaspora. Declaration of December 31 as the World Azerbaijanis Solidarity Day by Haydar Aliyev after the independence of Azerbaijan in 1991 may be considered a corporate and independent basis for diaspora.

Similarly, Kyrgyzstan carries out diaspora activities as well. Studies carried out by Kyrgyz Diaspora Council are conducted in affiliation with the Ministry of Labor, Social Security and Migration. It is possible to say that general policies specified in relation with diaspora are carried out in the context of protecting the rights of Kyrgyz citizens who live abroad and taking their social and political statuses to a legal basis. However, it is not possible to say that Uzbekistan has an active diaspora activity. In this context, no common consciousness of motherland has developed between their diaspora and homeland.

It is possible to say that the subject was discussed more profoundly or superficially specific to countries that are similar to the diaspora policies and activities of the member states of Organization of Turkic States in a general framework. Apart from other member states, the diaspora policy of Uzbekistan is administered from a different point of view. The decisions made during a meeting entitled Turkic Kenesi Turkish Language Diaspora Common Activity Strategy in Baku in 2013, which was held with the participation of ministers and organizations that were in charge of diaspora affairs, played a key role in shaping the diaspora activities of the Turkic world. During this meeting, subjects such as ameliorating the image of the diaspora related to their countries, ensuring a unity and solidarity between the countries that speak Turkish and strengthening the solidarity between the diaspora were specified as general strategies. In this context, it was aimed to keep the bond between the diaspora and their motherlands strong, enable the diaspora to earn citizenship in their countries as fast as possible on condition that cultural and moral values were to be protected, strengthen the existence of the diaspora that speak Turkish as a factor of economic potential, conduct studies for the diaspora to earn social and political status in their countries, prevent negative propaganda aimed at the Turkic world, strengthen the experience transfer and solidarity culture between the Turkic world countries and make countries that speak Turkish a strong lobby worldwide. For these purposes, the study adopted specific principles such as avoiding any sort of discrimination between the Turkic world countries that speak Turkish, acting in accordance with a sense of unity, taking appropriate steps for general social life of the countries of the diaspora, interacting with ministries or organizations in charge of diaspora affairs and making decisions specific to countries instead of general methods.